

Minorități

CONTRIBUȚII PSIHOSOCIALE LA STUDIUL MINORITĂȚII

Nicoleta Turliuc

În contextul social istoric și cultural, ființa umană este întotdeauna depozitara și transformatoarea experienței colective, a sistemului de norme și valori, a modelelor de conduită specifice epocii și societății din care face parte. Aceasta din urmă a fost analizată frecvent din perspectiva sociologică a stratificării sociale, economice, etnice/naționale, ca și din perspectiva psihosocială a forței reguloare a normelor sociale și a deviației de la acestea, ambele punând în discuție relația majoritate-minoritate. În cele ce urmează vom insista asupra celui de-al doilea termen al relației, precizând că "minoritatea" și stilul său de comportament au intrat în atenția psihologilor interesați de procesul influenței sociale, înțeles, mult timp, ca manifestându-se dinspre majoritate spre minoritate. Treptat, s-a observat însă că procesul influenței se realizează și în sens invers, fiind simetric, reciproc și nu unidimensional (Asch, 1952; Graham, 1962; Allen și Lewin, 1968; Moscovici și Fanchoux, 1972; Lange și Westin, 1981 ș.a.).

Dependența resimțită de minoritate față de majoritate nu mai este socotită un factor crucial în procesul influenței, ea fiind înlocuită cu stilul de comportament al minorității. Analiza acestuia a deschis calea studierii structurii identității minoritare, a prejudecăților, stereotipurilor și reprezentărilor sociale ale grupurilor minoritare, ca și a efectelor produse de minoritate în plan social și cultural. Pentru a aborda unele aspecte ale problematicii minorităților considerăm că este necesară prezentarea, încă de la început, a câtorva accepțiuni și caracteristici ale conceptului de minoritate. Toate acestea ar putea servi unei mai profunde și mai pertinente înțelegeri și tratări a minorităților etnice și naționale, de care cercetarea istorică se interesează cu predilecție.

1. Conceptul de minoritate

În decursul timpului conceptul a fost definit în variate modalități, de pe poziții teoretice mai mult sau mai puțin asemănătoare ca: a) grup rasial diferit de altul numeric dominant, b) grup rasial diferit de altul politic dominant, c) grup cultural diferit de cel aflat la putere. Fiecare din aceste încercări de definire a termenului vizează, în fapt, *un anumit tip de minoritate*. Astfel, potrivit primei definiții, dacă luăm exemplul situației Africii de Sud din anii '80, populația de

culoare albă reprezenta o minoritate față de grupul negrilor, numeric dominanți. Conform celei de-a doua definiții și menținându-ne la același exemplu, albi devin grupul dominant, negrii aparțin ca o minoritate aflată în situație de inferioritate. În fine, atunci când avem în vedere cea de-a treia definiție, distincția majoritate-minoritate nu se mai realizează pe criterii rasiale (sau etnice), ci în funcție de clasele sociale. Astfel, clasa privilegiată a negrilor și albilor va putea fi considerată ca dominantă, întrucât este categoria care exercită puterea. Clasele defavorizate, cuprinzând deopotrivă negri și albi, formează o minoritate datorită similarităților lor culturale și relativei lor lipse de putere.

Nemulțumiți de precizările anterioare, psihologii sociali au încercat să elaboreze o mai bună delimitare a sferei conceptului, la un nivel mai ridicat de generalitate, ajungând la formularea a două accepțiuni:

1. Într-o accepțiune mai largă, minoritatea desemnează *un status grupal, un grup de oameni care interacționează cu altele similare și cu grupul majoritar, în termenii propriei lor apartenențe grupale*. Ea se circumscrie oricărei încercări de definire a unui anumit tip de minoritate. În cadrul său, distincția minoritate-majoritate poate fi făcută atât în funcție de criterii precum: rasa, etnia, puterea politică, aspectul numeric, cât și în funcție de vîrstă, religie, sex, limbă etc. Toate aceste criterii pot fi cumulate astfel încît un grup să apară într-un interval istoric ca majoritate, iar în altul ca minoritate (și invers) sau el poate să ne apară concomitent ca majoritate într-o dimensiune și minoritate în alta (J.A. Pérez, F. Dasi, 1996, p.62). De asemenea, această accepțiune include și admite existența minorităților care exercită puterea (economică, socială, politică), care au chiar statutul de elite ale puterii, ca și minoritățile lipsite de putere, prestigiu sau acces la luarea deciziilor.

2. Într-o accepțiune restrînsă, *minoritățile desemnează un status grupal inferior, subordonat în cadrul unei relații sociale de putere* (J. A. Pérez, F. Dasi, 1996, p.62). Statutul inferior al minorității este semnalat și în definiția conceptului apărută în "Dicționarul de sociologie - Larousse" (1996, p.169): "un grup constituie o minoritate dacă are sentimentul unei inferiorități sociale și mai ales dacă este considerat ca atare". Sentimentul inferiorității sociale, a cărui valoare va influența șansele minoritarilor de a-și apăra propriile poziții, nu decurge în mod necesar din aspectul numeric, cît din inegalitatea în distribuirea puterii (S. Moscovici, 1979, p.29). În prim planul distincției majoritate-minoritate apare - din perspectiva acestei a doua accepțiuni - un criteriu privilegiat: cel al raportului de putere sau al puterii diferențiale. El poate fi desigur conjugat cu celelalte, mai sus menționate, rămase în plan secund. Minoritățile ar reprezenta deci, părțile subordonate ale societății, care posedă caracteristici fizice și/sau culturale ce sînt diferite și prin urmare devalorizate de grupul dominant. Acestea sînt cel mai adesea ținta stereotipurilor și prejudecăților negative. În această accepțiune vom utiliza și noi termenul de minoritate, pe parcursul întregii lucrări.

Unele precizări euristice și dinamice asupra conceptului de minoritate, în accepțiunea sa restrânsă, au fost făcute de A. G. și R. J. Dworkin (1981, p.16-18). Grupul minoritar este caracterizat prin intermediul a patru trăsături: vizibilitatea sau indentificabilitatea, puterea diferențială, tratamentul diferențial și conștiința de sine a grupului.

a. Prima trăsătură presupune faptul că, pentru a se ajunge la inegalitate în relația de putere, grupul trebuie să fie *vizibil, ușor identificabil*. Acest aspect este necesar pentru a asigura recunoașterea membrilor în cadrul ingrupului (grupul propriu), ca și recunoașterea de către membrii out-grupurilor (străine, diferite de cel propriu), pentru a fi tratați corespunzător. Selecția caracteristicilor relevante nu este fixă, autoevidentă, ci variabilă, ea fiind definită și interpretată social. Nu există nimic intrinsec în culoarea pielii, în limbajul sau religia unui grup, care să-l transforme într-o colectivitate indezirabilă și inferioară. Majoritatea supraevaluează diferențele de culoare a pielii, cele privind facilitățile de comunicare simbolică, de limbă și chiar de accent. Spre exemplu, pînă nu demult, în SUA era perfect valabilă zicala: "If you're white, you're right. If you're brown, hang around. If you're black, get back". În relațiile cu grupul minoritar, majoritatea pare să uite că există mai multe similități decît diferențe între membrii minoritari și restul societății.

Atunci cînd vizibilitatea lipsește, ea poate fi artificial creată. În Germania nazistă, datorită slabei vizibilități a apartenenței etnice evreiești, poliția i-a forțat pe evrei să poarte la braț o banderolă galbenă. Acest semn vizibil putea facilita aplicarea tratamentului diferențial. Dimpotrivă, în contextul politic actual, în care minoritățile în general, cele etnice în special, se bucură de o recunoaștere fără precedent, unui număr de membri ai unor grupuri minoritare - într-o serie de state, inclusiv la noi - le-au fost oferite o serie de poziții importante în diferite instituții (inclusiv în cele guvernamentale), drept mărturie a respectării legislației cu privire la drepturile cetățenești.

b. Dacă puterea se referă la utilizarea actuală a resurselor pentru a-i influența și controla pe ceilalți, *puterea diferențială* implică o utilizare relativ mai mare a resurselor de către un grup, comparativ cu un altul. Nu este vorba aici de un grup mai puternic aflat în fața unuia lipsit de putere, ci de o putere mai mare a unui grup față de altul minoritar cu o putere relativ mai mică. Dacă numărul membrilor grupului minoritar crește, sporește foarte probabil și puterea lor, resursele mobilizate de majoritate în scopul menținerii status-quo-ului său trebuind să fie, deosebite, mai mari. Majoritatea aflată la putere controlează odată cu resursele (banii, pămîntul, proprietățile) și șansele de realizare ale minoritarilor: accesul lor la slujbe, educație sau serviciile de sănătate.

În cursul secolului trecut, cînd evreii au pătruns masiv pe teritoriul țării noastre, pentru a limita accesul acestora la pîrghiile puterii, li s-a interzis prin Constituția de la 1866 - și nu numai - exercitarea drepturilor publice și într-o anumită măsură și în anumite condiții. Știm, de asemenea, că pentru a limita

controlul majorității românești asupra șanselor lor de realizare și în scopul menținerii proprii lor identități, minoritarii evrei și-au construit, pe linia unei îndelungate tradiții, un sistem propriu de asistență socială, învățământ și alte organisme comunitare.

c. *Tratamentul diferențial și peiorativ* este consecința statusului minoritar, el afectând cel mai direct șansele și stilul de viață al indivizilor minoritari, devenind esența protestelor și mișcărilor minoritarilor. Datorită resurselor limitate și a percepției scopurilor mutual exclusive, grupul dominant sporește subjugarea minorității prin variate strategii. G. W. Allport (1954) menționa printre aceste strategii: stereotipizarea, evitarea, discriminarea, atacurile fizice și exterminarea. În decursul timpului, fiecare strategie a fost introdusă și utilizată în grade și forme variabile în diferitele societăți umane.

Cu cât majoritatea beneficiază economic mai puțin de pe urma unui grup, cu cât el este mai puternic identificat ca fiind diferit, cu atât mai mult crește posibilitatea ca grupul acesta minoritar să devină subiectul unor strategii extreme. Spre exemplu, în Statele Unite, negrii utilizați ca forță de muncă ieftină în activitățile fizice grele au permis albilor să-și mențină nivelul ridicat de cultură și confort, pe câtă vreme, indienii au fost percepuți doar ca un obstacol în calea expansiunii spre vest. De aceea, tratamentul negrilor a fost semnificativ diferit de cel aplicat indienilor: negrii au fost transformați în sclavi, în timp ce, grupul din urmă a fost supus procesului de exterminare.

d. Cea de-a patra trăsătură, *conștiința de grup* se formează treptat, pe măsură ce un număr tot mai mare de membri ai grupului percep similaritățile poziției sociale și a destinului lor comun.

O serie de cercetări experimentale au pus în evidență faptul că indivizii au o conștiință mai puternică a dimensiunilor care determină apartenența lor la unele categorii sociale minoritare (R.S. Feldman, 1985). Astfel, negrii evocă apartenența lor etnică mai mult decât albi, evreii apartenența lor religioasă mai mult decât creștinii ș.a.

Prin nivelul dezvoltării sale societale, o majoritate poate favoriza procesul de cristalizare al conștiinței de sine a unui grup minoritar, atunci când există scopuri comune, care pot fi realizate prin cooperare, mai mult decât prin competiție; când se realizează că tratamentul discriminatoriu nu apare neapărat din calitățile intrinseci ale membrilor minorității, ci din definițiile, interpretările și/sau acțiunile majorității.

Relațiile dintre aceste patru caracteristici ale minorității prezintă un caracter procesual. Există schimbări ale cantității și valorii fiecărei caracteristici posedate de grup în diferite momente ale istoriei sale. Dar, trăsătura cardinală, în jurul căreia se constituie și gravitează celelalte trei, o considerăm a fi relația inegală de putere sau puterea diferențială.

Relativa lipsă de putere, tratamentul diferențial, conștiința apartenenței la grupul minoritar, stima de sine scăzută datorate evaluărilor (și autoevaluărilor) negative, ne permit să afirmăm că, adeseori, *a fi minoritar echivalează cu o stare mentală*.

Considerăm că minoritățile etnice și naționale ar trebui mai curînd abordate din perspectiva celei de-a doua accepțiuni, restrînse, întrucît ale au avut și uneori mai au un status grupal inferior, subordonat în relația de putere, ceea ce nu înseamnă că au fost întotdeauna și pretutindeni total lipsite de putere. Precizările soților Dworkin, ce servesc unei mai riguroase identificări a caracteristicilor unui grup minoritar, deci și al celor etnice și naționale, pot fi utilizate în încercarea de a realiza o delimitare conceptuală mai profundă a acestora din urmă.

2. Stilul de comportament al minorității

Dacă majoritatea își asumă, cel mai adesea, delegația de a lua decizii pentru toți, ea își asumă implicit, mai frecvent, poziția sursei de influență. Dar, întotdeauna, vor apărea unul sau mai multe grupuri minoritare care nu se vor supune decît parțial cerințelor majorității sau care se supun unor norme în întregime diferite. Ele vor constitui surse de influență alternative celei a majorității.

Atunci cînd neînțelegerile și conflictele dintre grupurile sociale devin manifeste, este posibilă intrarea în acțiune a uneia dintre cele trei mari modalități de exercitare a influenței sociale, descrise de S. Moscovici (1976, 1985). Acestea sînt: conformismul, normalizarea și inovarea.

a) Conformismul presupune existența unei influențe exercitate de majoritate, în care, minoritatea este persuadată să adopte punctul de vedere majoritar. Ea invocă și pretinde minorității asumarea unei strategii de acțiune "raționale", cea a "loialității".

b) Normalizarea presupune realizarea unei serii întregi de compromisuri care conduc spre o anumită convergență. În acest caz, dezacordul parțial al minorității cu normele și deciziile majoritarilor obligă majoritatea să accepte o derigizare a normelor.

c) Inovarea implică faptul că o minoritate crează și accentuează conflictele în scopul de a convinge majoritatea să adopte punctul de vedere (diferit, nou) al majorității. Minorității urmează, în această situație, strategia protestatară. Trebuie precizat faptul că, inovarea nu-și propune să înlocuiască "tirania majorității" cu cea a minorității, ci pornește de la principiul coexistenței negociate a celor două grupuri.

Condiția evidentă ca minorității să devină sursă de influență, în raportul lor cu majoritatea, este ca aceștia să se manifeste capabili de a crea norme și valori, de a inventa noi modalități de a vedea lumea și de a trăi, de a produce soluții și modele (A. Neculau, J. Ferreol, 1996, p.10). Dar, capacitatea minorității de a-și atinge scopurile depinde de *stilul său de comportament*. Considerat a fi "limbajul interacțiunii sociale", acesta permite receptarea și transmiterea mesajelor, ca și

structurarea și desfășurarea interacțiunilor dintre majoritate și minoritate. Deci, stilul desemnează ansamblul acțiunilor întreprinse pentru păstrarea sau nu a propriei identități, pentru a influența sau a fi influențat de alte grupuri, pentru valorizarea sau nu a altor identități" (J. A. Perez și F. Dasi, 1996, p.63-64).

Este evident faptul că există grupuri care sînt mult mai active în afirmarea punctului lor de vedere și în apărarea și impunerea propriei lor identități, comparativ cu altele, dispuse oricînd să cedeze în favoarea majorității. *Stilul de comportament activ* al primei categorii de grupuri minoritare prezintă drept o caracteristică esențială a sa consistența. O minoritate consistentă, aceea în care toți membrii repetă fără contradicție același mesaj sau acțiune, are următoarele etape:

- rupe, dislocă norma majoritară și produce astfel incertitudine, îndoială;
- atrage atenția asupra sa ca entitate;
- indică un punct de vedere alternativ și coerent;
- demonstrează certitudinile și afirmațiile zguduitoare cuprinse în punctul său de vedere;
- arată că singura soluție a conflictului ce a apărut este cea conținută de propriul punct de vedere.

Repetiția pe care o presupune consistența poate dura un timp îndelungat, ca atunci cînd același răspuns este menținut sistematic în spațiu și timp (consistență diacronică) sau poate implica faptul că într-o situație dată apare o unanimitate, un consens al răspunsurilor date de membrii unei minorități (consistență sincronică). O minoritate poate deveni cu atît mai mult convingătoare cu cît consistența sincronică este dublată de consistența diacronică. Astfel consistența dă existență și viabilitate grupului minoritar, care poate fi perceput ca o entitate distinctă, independentă și care chiar dacă nu dă șansa unor practici de recuperare menține activ conflictul social (Zajonc, 1968). O serie de cercetători au nuanțat concluziile psihosociale formulate cu privire la consistența ei subliniind faptul că mai importantă decît repetiția reală a comportamentului este consistența percepută (Nemeth, Swedlund și Kanki, 1974; Perez și Dasi 1996).

Alături de consistență, stilul de comportament prezintă cel puțin alte trei caracteristici care pot afecta influența minorității:

a) *Autonomia* - vizează independența socială a minorității, care necesită inventarea unei noi viziuni asupra lucrurilor. Inovația presupune construirea și propunerea unui nou nucleu normativ. Ea se realizează deci în condițiile devierii minorității de la normele majoritare.

b) *Implicarea* - apare atunci cînd costul social al menținerii poziției deviante este ridicat (Nemeth și Wachter, 1974). Minoritatea se conturează clar, devenind activă atunci cînd ea face sacrificii materiale și/sau spirituale în numele cauzei sale.

c) *Rigiditatea/Flexibilitatea* - o minoritate cu un stil de comportament rigid riscă să fie respinsă ca dogmatică, în timp ce una cu un stil de comportament prea flexibil riscă să fie respinsă, ca fiind inconsistentă. Așadar, o minoritate trebuie să

fie consistentă cu privire la poziția sa, dar trebuie să adopte și o anumită deschidere, un stil de negociere rezonabil (Moscovici, Mugny 1983; Mugny 1982).

Prin bogăția sistemului de răspunsuri elaborat față de sistemul majoritar, minoritatea crează un conflict maximizat de intransigență în consistența specifică ei. Rămânerea fermă pe propriile poziții, în ciuda presiunii majorității, va determina creșterea motivației majoritarilor de a cerceta atent mesajul receptat. De aceea, presiunea socială pare să faciliteze exercitarea influenței minorității, ce poate pune, astfel, stavile conformismului (așa cum a fost acesta anterior precizat). Minoritatea activă rupe consensul la două niveluri: pe de o parte ea propune o nouă normă, diferită de cea a majorității, pe de altă parte, ea infirmă ideea conform căreia majoritatea sau autoritatea ar fi singurele care definesc normele (W. Doise, J. C. Deschamp și G. Mugny, 1996). Această ruptură echivalează cu o blocare a negocierii, datorată consistenței poziției minorității. Blocajul demonstrează că minoritatea este capabilă să reziste la presiunea uniformizatoare a societății, ea neputând deveni, altfel, o alternativă reală în câmpul social.

Ajungem astfel la o contradicție aparentă: pe de o parte, teoretic, pentru a exercita influență, minoritatea trebuie să blocheze negocierea cu majoritatea printr-un stil de comportament consistent și, pe de altă parte, se constată, practic, că blocajul poate avea un "efect de bumerang", influența fiind respinsă datorită lipsei unui stil de negociere adecvat (al minorității). Rezolvarea acestei contradicții necesită precizarea unităților sociale cu care conflictul este negociat. Minoritatea nu crează numai un conflict cu puterea, ci și cu populația pe care vrea să o influențeze și care împărtășește, mai mult sau mai puțin, punctul de vedere al puterii. Pentru a-și realiza obiectivele, stilul de comportament consistent al minorității trebuie menținut în raport cu entitatea normativă (reprezentanții puterii politice, economice, cu cei ai ideologiei dominante etc.). El trebuie dublat însă, de un stil de negociere suplu, mai flexibil în raport cu populația, pentru ca ea să fie sensibilizată cu privire la punctul de vedere al minorității și să admită unele concesii în favoarea lui. Acest lucru ar obliga practic puterea să-și reconsidere poziția inițială și să accepte, la rândul ei, concesiile.

Dacă minoritatea dispune de mai puține resurse (putere, autoritate, prestigiu etc.) pentru a-și impune opiniile, ne putem întreba: care este impactul său social și cultural? Răspunsul necesită precizarea existenței unor paliere diferite ale influenței: unul manifest și altul latent (W. Doise, J. C. Deschamp și G. Mugny, 1996, p.128). Numeroase cercetări (cu câteva excepții Doms și van Avermanet, 1980; Sorrentino, King și Leo 1980, Wolf, 1985) au demonstrat că, dacă o influență minoritară manifestă este foarte greu de obținut, minoritățile tind să producă mai degrabă o schimbare de natură preponderent latentă, la un nivel aflat dincolo de posibilitățile de control ale puterii. Impactul minoritar rămânea, adesea, unul greu vizibil, deoarece, printr-un act abuziv, de multe ori inconștient, majoritatea își asumă inovația.

Minoritățile au generat o serie de schimbări socio-culturale, dar acest efect pozitiv al lor este rareori recunoscut. Analiza superficială a acestor schimbări poate lăsa impresia că ele sînt opera majorității. În realitate, lupta pentru abolirea sclaviei, cea împotriva rasismului, lupta pentru egalitatea dintre sexe sau cea pentru respectarea drepturilor omului nu au fost inițiate de majoritate, ci de minorități. După însușirea de către majoritate a unor idei sau atitudini ale minorităților, contribuția lor este aproape automat uitată. În acest sens, J. A. Perez și F. Dasi (1996, p.80) vorbeau de *criptomnezia față de minorități*.

3. Două tipologii psihosociale ale minorității

În celebra sa lucrare "Psychologie des minorités active", apărută la Paris, în 1979, compatriotul nostru Serge Moscovici a făcut distincție între minoritățile (majoritățile) nomice și cele anomice. Criteriul utilizat a fost acela al existenței unui cod comun, a unei norme recunoscute sau a unui consens admis de membrii unui grup (p.86).

Minoritățile anomice reprezintă indivizii sau grupul care nu posedă norme și răspunsuri proprii, în timp ce minoritățile nomice iau o poziție distinctă, prin contrast sau opoziție cu sistemele sociale mai largi. Similar, majoritatea poate fi nomică sau anomică - precum "majoritatea silențioasă", în cadrul căreia regulile rezultă din compromisurile precare dintre interesele conflictuale. O bună perioadă de timp au fost studiate cu predilecție majoritățile nomice și minoritățile anomice, majoritățile anomice și minoritățile nomice fiind pierdute din vedere, ignorate. Dacă numărul studiilor destinate minorității, în interiorul domeniului psihologiei sociale, a crescut foarte mult, acest fapt se datorează reorientării psihologilor asupra studiului minorităților nomice (C. Fancheux, S. Moscovici, 1971; S. Moscovici, 1979; W. Doise, S. Moscovici, 1983, etc.). Minoritatea nomică are un stil de comportament activ, deci consistent, autonom și suficient de flexibil. Ea este deci deviantă și influentă.

În funcție de gradul divergenței apărute între scopurile majorității și cele ale minorității Moscovici (1979, p.79) distinge alte două forme ale minorității: ortodoxă și heterodoxă. Prima, pronormativă, amplifică norma majoritară, în timp ce a doua este contranormativă, ea opunînd propria normă celei a majorității. Deși preconizează o normă deja existentă, minoritatea ortodoxă nu influențează majoritatea în mai mare măsură decît minoritatea heterodoxă. Aceasta din urmă, oferă ceva nou, o perspectivă diferită, informații, stiluri și argumente noi, ce dau naștere unui conflict care să genereze o influență fie prin normalizare, fie prin inovare.

În cursul secolului trecut, toți alogenii de pe teritoriul României reprezentau minorități nomice. Dacă minoritățile etnice ar putea fi considerate minorități ortodoxe, mai degrabă, toate minoritățile naționale ar putea fi analizate și considerate, prin excelență, ca minorități heterodoxe. Șansele unei minorități nomice-heterodoxe de a influența majoritatea sînt cu atît mai mari, cu cît distanța dintre poziția

minorității și cea a majorității este mai mică, după cum susțin unii psihologi sociali. Alții, mult mai numeroși, susțin mai nuanțat că posibilitatea influenței crește cu distanța dintre poziții pînă la un punct, după care ea diminuează (W. Doise, 1987, p.77).

Prima grijă a unei minorități, mai ales a celei nomice-heterodoxe, este aceea de a fi recunoscută cu calitățile sale specifice, distincte de ale altora. Identificabilitatea sau vizibilitatea spre care tinde minoritatea înseamnă, din punct de vedere psihologic, nevoia de recunoaștere socială - ce atinge apogeul la minoritari. În ochii acestora e ca și cum ei ar tezauriza un surplus de resurse personale sau colective, intelectuale sau materiale. Obținerea și sporirea recunoașterii sociale devine un indiciu al schimbărilor de statut pe care minoritatea le înregistrează. Dacă vom lua exemplul evreilor, din a doua jumătate a secolului trecut, care au conviețuit cu majoritatea românească, va fi ușor de observat că au "luptat" continuu pentru a dobîndi prețuirea și recunoașterea din partea autohtonilor, pentru a fi naturalizați și considerați cetățeni. Recunoașterea socială exprimă o nevoie a minorităților care sînt sau se consideră independente și superioare, scrie S. Moscovici (1979, p.235), în timp ce, compararea socială, nevoia de aprobare este caracteristică minorităților dependente, inferioare.

Orice grup minoritar evită grupurile care îl resping și le caută pe cele care îl acceptă, el dobîndind, astfel, recunoașterea pentru felul său de a gîndi și acționa. Dacă vizibilitatea reprezintă aspectul activ al raporturilor interpersonale și sociale, atracția reprezintă aspectul lor pasiv. În măsura în care minoritatea se simte pusă la distanță, disprețuită, ea va tinde să adopte în raport cu majoritatea un comportament similar, și invers, aprecierea și recunoașterea facilitează deschiderea și o mai pozitivă relaționare intergrupală.

4. Minoritatea evreiască. Statusuri și roluri jucate în societatea românească de la sfîrșitul secolului XIX

Fiecare element alogen, prezent în secolul trecut pe teritoriul românesc, a reprezentat o minoritate, etnică sau națională, exemplificări ale *statusului de minoritar*.

În societatea română a secolului XIX evreii dețineau *statusul de minoritate etnică*, pentru ca treptat să devină *minoritate națională*. Deși nu au depășit 5% din totalul general al populației României, evreii au reprezentat o componentă importantă în structura demografică, economică și culturală a societății române, un partener activ în cadrul modernizării generale a societății. Alogenii evrei au reprezentat o minoritate activă, influentă prin stilul său de comportament consistent, o minoritate nomică și heterodoxă, care a prezentat o deosebită mobilitate a statusurilor deținute în diverse sfere ale vieții socioeconomice sau culturale.

În ciuda activismului, a mobilității, a capacității lor de a contribui la progresul economic al țării, minoritarii evrei au fost frecvent evaluați negativ. S. Moscovici

observa că "astfel de atitudini care sînt pozitive la nivel obiectiv, sînt contrabalansate de atitudini mai negative la nivel subiectiv" (1979, p.221). Deși li se recunosc calitățile, meritele și contribuțiile, acestea nu sînt admise, aprobate în mod deschis. E ca și cum societatea i-ar accepta și dezaproba în același timp. "Minoritatea care inovează - scriau C. Faucheux și S. Moscovici (1971, p.374) - are rareori însemnele puterii, indivizii sau grupul care generează schimbări nefiind apreciați, recunoscuți ca superiori". Fiind diferiți de ansamblul comunității, evreii tind să fie situați la marginea sau la exteriorul ei. "Celălalt - scria Michel Mollat du Jourdin (1985, p.95) - concentrează în personalitatea sa tot ceea ce este diferit, neînțeles, inacceptabil, demn de dispreț". Pusă față în față cu o minoritate activă, majoritatea nu se mai simte la fel de confortabil, adoptă o atitudine de rezervă și circumspecție, fiind nevoită să-și sporească vigilența.

Stabilirea faptului că un grup etnic reprezintă o minoritate este un lucru facil. Rămîne însă dificilă plasarea indivizilor în grupul respectiv. De exemplu: putem fi de acord că evreii sînt un grup minoritar, dar cine e evreu? Acordul în această problemă este greu de atins. Ceea ce noi etichetăm ca fiind membri ai unui grup minoritar este în ultimă instanță rezultatul unei definiții sociale, apartenența fiind stabilită uneori de membrii grupului dominant, alteori de membrii grupului minoritar. Autodesemnarea apartenenței poate fi realizată și în scopuri economice: pentru obținerea unor slujbe, a unor poziții mai înalte. De exemplu autodesemnarea a servit uneori obținerii de către un individ a sprijinului material al comunității evreiești. Nicolae Iorga (1903, p.191) observa: "și cel mai sărac dintre evreii care au trecut abia granița acestui Pămînt al Făgăduinței își simte un îndemn și o mîngîiere în greaua luptă pentru viață cînd privește palatele... aristocraților lui Israel ... el găsește un colț de adăpostire, un punct de plecare și e înconjurat și sprijinit din capul locului de ai săi". Cu cît însă indivizii minoritari sînt mai ușor indentificabili de membrii societății dominante, cu atît e mai puțin probabil ca primii să fie inconsistenți în autodesemnarea și autoraportul lor (A.G., R.J. Dworkin, 1982, p.21). Din motive similare unii indivizi pot încerca să treacă dintr-un grup în altul care le oferă mai multe avantaje. Putem da aici, drept exemplu, cazul evreilor care au solicitat naturalizarea în România, după modificarea articolului 7 din Constituția de la 1866, care stipula că doar supușii străini de rit creștin pot fi naturalizați. Modificarea se referă la posibilitatea obținerii cetățeniei române și de către evrei, în urma formulării unor cereri individuale adresate Parlamentului și în condițiile satisfacerii anumitor cerințe. Pe această cale, după 1879, au fost naturalizați pînă la sfîrșitul secolului aproximativ 1.000 de evrei. În mod automat însă au primit cetățenia română evreii participanți direct la Războiul de independență ca și cei aflați pe teritoriul Dobrogei în urma unirii ei cu România.

O mică parte a alogenilor evrei au avut deci cetățenia română, o altă mică parte erau supuși avînd protecție străină, în timp ce marea lor majoritate erau "supuși străini fără protecțiune". Acest statut echivala din punctul de vedere al drepturilor

publice cu cel al "marginalității colective". Aceasta este definită ca o poziție socială subordonată în care este plasat un grup minoritar, atunci când dominația se exprimă prin excluderea sa de la viața politică, de la vot sau prin limitarea accesului preferențial majorității (V. Karady, 1987, p.70). Evreii nu aveau acces la cariera politică, nu aveau dreptul să dobândească proprietăți funciare, să se stabilească în mediul rural, să practice anumite profesii etc. Dar, a fi ținut la distanță, nu este neapărat un dezavantaj, chiar dacă nu e totdeauna o situație confortabilă. De altfel, trebuie precizat că și covârșitoarea majoritate a românilor erau excluși în bună parte de la tot ce li se părea "rezervat", datorită stării lor paupere și a modului în care elitele, în special cele politice, își prezervau pozițiile în societate.

Statusul de minoritar a condus la un calcul mai atent al energiilor și forțelor puse în joc de alogeni evrei în scopul reușitei sociale, la o suprainvestire intelectuală compensatorie, la o întărire a coeziunii intragrupale, în scopul menținerii identității de grup. "Mulțimea străină se simte una singură și lucrează umăr la umăr pentru a înainta; toți se ajută unul pe altul pentru a câștiga" scria Nicolae Iorga în 1903 (p.191). Favoritismul in-grupal, absolut firesc pînă la o anumită limită, funcționa perfect dacă nu în exces, în comunitatea evreiască. S-a demonstrat faptul că favoritismul in-grupal crește în situații de nesiguranță, de inegalitate - ceea ce ar putea explica supralicitarea favoritismului în interiorul comunității evreiești. Favoritismul are un efect pozitiv asupra stimei de sine și prin aceasta asupra imaginii de sine a grupului. Expresiile și nivelurile favoritismului in-grupal pot conduce la sporirea stimei de sine a grupului. Oricum, evreii erau mîndrii de apartenența lor, ei autoprezentîndu-se ca "poporul ales", care a pus pe cale religioasă bazele culturii occidentale. Fervoarea religioasă, mîndria rasială și etnică au servit evreilor la împlinirea nevoii de identitate socială pozitivă, care să contrabalanseze evaluările mai mult sau mai puțin negative ale majorității.

Caracterul relativ al statusului de grup minoritar a fost studiat în mod deosebit de doi cercetători: P. van de Berghe (1962) și G. C. Kinloch (1979). Ambii au sugerat că natura relațiilor intergrupale, caracteristicile membrilor grupului minoritar care-i fac identificabili și chiar cursul evoluției conflictului majoritate-minoritate sînt influențate de valorile sociale, economice, istorice și de nivelul dezvoltării socio-politice. De fapt, Kinloch (1979, p.73) subliniază că tipurile de grupuri minoritare prezente în cadrul națiunii majoritare reprezintă un "index al dezvoltării societale". În acest sens, Josy Eisenberg (1993, p.273) nota: "evreii din Europa occidentală s-au convertit la cultura europeană, iar rezeziunea acestei mutații exprimă atracția slabă pe care o exercita asupra lor cultura tradițională proprie... ce nu putea rivaliza cu strălucitoarea civilizație europeană a secolului XIX". Vorbind despre evreii din Est, același autor considera că nu putea fi vorba în cazul lor de o revoluție culturală, deoarece nu trăiau în cadrul unor culturi dominante, la fel de bogate și ispititoare precum cea occidentală. Evreii din cadrul societății românești a secolului trecut nu au crezut în superioritatea culturii române

și din acest motiv disponibilitatea lor spre deschidere și aculturare a fost scăzută. Ori, modificările la nivelul statusului de minoritar deveneau posibile pe măsura progreselor înregistrate în direcția asimilării. Evreii din Estul Europei, care erau ultraortodocși, hasidici în marea lor majoritate, mai primitivi, dar mai fanatici în respectul lor față de tradiție, trăiau în comunități închise (de tipul stethl-urilor), fiind aproape neasimilabili. Totuși, puternica penetrare a evreilor în sferele vieții economice demonstrează că, în proporții variabile de la caz la caz, asimilarea a fost parțial posibilă. Asimilarea totală nu s-a realizat nici în Apus, o dovadă reprezentând-o procesul de dezasimilare, în curs de realizare în diferitele societăți occidentale.

Statusului de minoritar etnic sau național și de "supus fără protecțiune" i se adaugă cel de *necreștin*. Ideea de neam se definește în mentalitatea populară atît prin consagvinitate și comunitate teritorială cît și printr-o sumă de calități morale și identitate religioasă. Credința creștină a devenit suportul moral al românilor, astfel încît în limba română cuvîntul creștin a putut ajunge sinonim celui de român, iar cuvîntul străin sinonim celui de păgîn (L. Berdan, 1994, p. 16). Sinonimia aceasta a funcționat perfect în cazul evreilor. Socializarea religioasă a copiilor evrei începea timpuriu, era foarte sistematică, educația religioasă făcînd concurență educației laice. În fapt, s-a realizat o dublă alfabetizare a evreilor ce a determinat o mai mare disciplină intelectuală, convertibilă în șanse sporite de reușită școlară și ulterior profesională. Deosebirea de credință a generat unele neînțelegeri. Traian Bratu menționează, de exemplu, pretenția exagerată a conducătorilor religioși evrei din Moldova ca elevii evrei să nu fie puși "la scris și la examen în zilele de sîmbătă, aceasta chiar în școlile publice! E de așteptat că vor înceta și că ei înșiși vor vedea că astfel de cereri n-au rost nici îndreptățire și nu fac decît să întărească spiritele..." (f.a., p.35). Minoritarii evrei vorbeau stricată românește, nu din reavoință, ci, pentru că, nou-veniții se statorniceau de la început între coreligionarii lor, de la care învățau și "românește".

Umanismul care se răspîndește începînd cu mijlocul secolului XIX în rîndul evreilor a fost religios în Vest și ateu în Est, unde tradițiile religioase, conservatorismul social-religios creaseră un univers mental particular, ce refuza progresul. Pentru intelectualitatea evreiască din Est emanciparea nu a dus ca în Europa Occidentală la asimilare, ci la laicizare - scrie J. Eisenberg (1993, p.276-277).

În privința *statusului lor economic*, trebuie spus că, în viața economică a țării minoritarii evrei au fost un element dinamic care s-a interpus, în general, între proprietarii de pămînt și țărani formînd o burghezie, o "clasă de mijloc" alogenă puternică, puțin aculturată, care concura burghezia română în curs de formare și afirmare. Așa cum observa I. H. Rădulescu: "Nația care nu are meșteri, artiști, comercianți dintre ai săi, aceea nație piere. Burghezul e virtutea națiunii și noi n-avem burghezi români" (1859, p.150). Aceeași idee este prezentă și în scrierile lui Nicolae Iorga (1903, p.194-195): "Un popor cu o viață normală trebuie să-și aibă din sine

toate ramurile de ocupație". Din această realitate s-a născut, se pare, antisemitismul românesc. "Majoritățile se alarmează - scrie S. Moscovici (1979, p.224) - atunci când minoritatea etnică câștigă importanță într-o sferă de activitate pentru care ea era considerată ca fiind lipsită de calificare". Astfel de eforturi ale minoritarilor nu sînt accidentale: ele apar, dimpotrivă, ca puncte culminante ale unor lungi eforturi, urmărite cu obstinație.

Este ușor de demonstrat faptul că evreii ocupau o poziție economică care era complet disproporționată cu numărul lor. Unul din primii noștri economiști relatează la începutul deceniului 7 al secolului trecut "Clasa cea mai avută de la noi este un conglomerat de oameni de toate originile, de toate naționalitățile. Acest sînge străin încă nu s-a prefăcut, nu s-a amestecat cu cel românesc în măsură ca acesta să absoarbă și să amalgameze elementul străin" (Dionisie Pop Marțian, 1861, p.6). La Iași, existau în deceniul 7 al secolului XIX, 3.721 meșteșugari evrei, comparativ cu 1.492 meșteșugari români și supuși străini, iar o bună parte din supușii străini erau tot evrei (C. Turliuc, 1994, p.6). Deasemenea, 40% din artizanii și meșteșugarii evrei erau patentari de categoria I, fapt ce demonstrează forța și rolul economic în ansamblul economic al orașului. Situația Iașului se regăsea la mai toate centrele urbane din Moldova.

Realități similare pot fi constatate în Muntenia, mai ales la București. Aici, la sfîrșitul secolului trecut, alături de cele 1.430 de ateliere meșteșugărești aflate în proprietate evreiască, adică circa 27% din numărul lor total, întîlnim și personalități ale industriei (A. Rosen, 1993, p.238). Relativ la industria mare (stabilimente industriale cu un capital mai mare de 15.000 lei) notăm existența a 625 de unități, deținute în proporție de 53,9% de români, 26,6% de supuși străini și 19,5% de supuși evrei. Observația potrivit căreia marea majoritate a supușilor străini erau evrei, rămîne în continuare valabilă. Proporția artizanilor, meșteșugarilor și industriașilor evrei ocupați în activitatea economică era de 4,4 ori mai mare decît proporția acestei populații în totalul populației României (A. Rosen, 1993, p.237).

În cadrul comerțului prezența elementului evreiesc este puternică. Astfel, din totalul negustorilor din Iași, în 1860, 3.160 erau evrei, 665 supuși străini și 524 negustori pămînteni (C. Turliuc, 1994, p.9). Așa cum observa Liviu Rotman (1990, p.24-25) comerțul cu lucruri de mîna a doua a fost virtual un monopol evreiesc. Unul din statuturile economice în care populația evreiască a fost foarte bine reprezentată în domeniul comerțului a fost aceea de agent comercial și antreprenor.

Deși, afirmațiile lui N. Iorga trebuie temperate, ele conțin un sîmbure de adevăr, cu privire la rolul, la comportamentul efectiv manifestat, cel puțin în parte de unii meșteșugari și negustori evrei: "marfa lui de negustor, lucrul lui de meseriaș e mai prost, deși mai ieftin, decît la alții; vorba lui nu are credință. E aplecat să facă negoț, un negoț neîngăduit, camăta, cu banul cîștigat pe căi necinstite... În învîrtirea afacerilor sale, el nu se oprește înaintea vreunui scrupul de moralitate sau de omenie: datornicul lui poate să fie sigur că va fi urmărit pînă la moarte" (1903,

p.185). Într-adevăr, mulți evrei s-au implicat în activitatea financiară, fiind zarafi sau cămătari și bancheri. Astfel, principalul domeniu al exportului românesc, exportul de cereale era controlat, în bună parte, de băncile cu capital evreiesc (L. Rotman, 1990, p.27).

În ceea ce privește agricultura, evreii au avut o pondere substanțială, prin sistemul arendașesc. Nemulțumirea, ura țăranilor români față de arendași provenea din faptul că majoritatea erau greci și bulgari în Muntenia și evrei în Moldova (V. Liveanu, 1967, p.70).

Un ultim domeniu al vieții economico-sociale în care întâlnim un numeros element evreiesc îl reprezintă meseriile liberale: învățători, profesori, medici, ingineri, arhitecți, etc. Având în vedere organizarea învățământului confesional și importanța acordată educației în comunitățile evreiești, mulți dintre evrei practicau meserii liberale. Astfel, din totalul celor 1.244 de profesori existenți în țară în anul 1899, 78 erau evrei. În ciuda unor piedici temporare în calea exercitării profesiei de medic (mai precis perioada 1864-1868), la cumpăna cu secolul XX existau 221 de medici evrei din totalul celor 559 înregistrați în țară, iar în domeniul stomatologiei medicii evrei erau cvasimajoritari. Deasemenea, 9 din cei 139 de ingineri, respectiv 5 din cei 64 de arhitecți erau evrei (L. Rotman, 1990, p.26).

Nu putem încheia acest capitol fără a prezenta și câteva din marile personalități evreiești din domeniul culturii. Amintim în acest sens pe Moses Gaster și Lazăr Săineanu - filologi și folcloriști; pe C. Dobrogeanu-Gherea (Solomon Katz) și Henrix Sanielevici - în domeniul filosofiei sociale și a criticii; pe D.D. Rosenthal, N. Vermont, I. Isser - în domeniul artei plastice. Un capitol important din viața culturală a evreilor l-a constituit publicistica, care a făcut constant o înfocată propagandă aionistă și pentru cauza evreilor din România.

În concluzie, putem spune că în ciuda statuturilor de minoritari, străini și necreștini, evreii s-au manifestat compensatoriu mult mai activ și mai dinamic decât oricare altă minoritate de pe teritoriul României din cursul secolului trecut. Alogenii evrei au ocupat poziții variate și importante în sfera activității economice, după cum au fost deosebiți de activi și performanți în mai toate domeniile culturii.

Bibilografie

- ALLPORT, G.W., 1954, *The nature of prejudice*, New York, Reading, Mass: Addison Wesley.
- BERDAN, L., 1994, "Alteritate culturală din perspectivă etnologică", în *Echidistanțe*, nr.3 (34), martie.
- BRATU, T., f.a., *Politica națională față de minorități. Note și observațiuni*, Cultura Națională, București.
- DOISE, W., 1987, "Identité, conversion et influence social", în Moscovici, S. și Mugny, G., *Psychologie de la conversion*, Cousret, Delval.
- DOISE, W., DESCHAMP, J.-C., MUGNY, G., 1996, *Psihologie socială experimentală*, Polirom, Iași.

- DWORKIN, A.G. și R.J., 1981, *The Minority Report. An Introduction to Racial Ethnic and Gender Relations*, Holt, Rinehart and Winston.
- EISENBERG, J., 1993, *O istorie a evreilor*, Humanitas, București.
- FAUCHEUX, Cl., MOSCOVICI, S., 1971, *Psychologie sociale theoriques et experimentale*, Mouton, Paris.
- FEELDMAN, R.S., 1985, *Social Psychology*, Mc. Graw-Hill Book company.
- IORGA, N., 1903, *Cuvinte Adevărate*, Institutul Minerva, București.
- KARADY, V., 1987, "Juifs et lutheriens dans la système scolaire hongrois", în *Actes de la Recherche en Science Sociale*, 69, septembrie.
- KINLOCH, G.C., 1979, *The Sociology of Minority Group Relation*, Englewood Cliffs, New Jersey.
- *** LAROUSE - "Dicționar de sociologie", 1996, Editura Univers Enciclopedic.
- LIVEANU, V., 1967, "Relațiile din Vechea Românie", în *Relații agrare în mișcările țărănești în România 1902-1921*, București.
- MARȚIAN, D.P., 1861, *Analele economice pentru cunoștința părței muntene din România*, Anul III, Nr.5-8.
- KOLLAT du JOURDIŢ, M., 1985, "L'image de l'autre dans la mentalité occidentale à la fin du Moyen Age", în *Le XVI-ème Congrès International des sciences historiques*, volume Rapport I, Stuttgart.
- MOSCOVICI, S., *Psychologie des minorités actives*, P.U.F., Paris.
- NECULAU, A., FERREOL, J., 1996, *Minoritari. Marginali. Excluși*, Polirom, Iași.
- PÉREZ, J.A., DASI, F., 1996, "Reprezentările sociale al grupurilor minoritare", în NECULAU, A. (coord.), *Psihologia socială - Aspecte contemporane*, Polirom, Iași.
- RĂDULESCU, I.H., 1859, *Equilibru între antithesi sau Spiritul și materia*, București.
- ROSEN, A., 1993, *SHVUT*, 16, Tel Aviv University.
- ROTMAN, L., 1990, "The Social and Economic Structure of the Jewish Popilation of Romania in the last Part of the 19th Century", în *Review of Jewish Studies*, Nr.1.
- TURLIUC, C., 1996, "Elite economice românești în a doua jumătate a secolului XIX. Cazul industriașilor evrei", în *Xenopoliana*, n.1-4.